

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Utak és görbületek

– Mit akarsz tudni az útról?

– Hogyan is juthatnék haza.

Einari Vuorela

Azt hiszem, nyugodt lélekkel állíthatom: az ínség gyermeki körében végzett (? – FL) munkámat. Segítettem lábra állni a rászorulóknak – azt hiszem, ez volt a legfontosabb. A püünkösi mozgalom számára az egyik legnagyobb veszélyt a siker és a növekedés jelenti. A növekedés elbizakodottá teheti a vezetőséget, mert áldozatkészségből felépülő csodálatos erő könnyen a hatalomgyakorlás eszközévé válhat. Azt hiszem, ez a legnagyobb veszély minden mozgalom életében. Az idézet Per Olov Enquist Lewi útja című regényének epilógusából származik; a svéd szerző főhősének, a püünkösdista svéd egyház megszervezőjének. Lewi Pethrusnak utolsó interjújából. Úgyszólván közvetlenül halála előtt hangzik el a kilencvenéves vallásalapító szájából – élete összegzésképpen. A 20. századi svéd történelem politikai értelemben is jelentős alakjáról van szó, aki azonban nemzetközi szinten csakúgy rendkívül eredményes volt eszméi terjesztésében. 1939 júniusában a stockholmi világkonferencián magyar küldöttség képviselte a honi protestáns kislefelekezeteket, amelyek jobbára csak negatív figyelmet kaptak a magyar politikától, sőt, a szektákat még azon év decemberében a belügyminiszter betiltottra. Skandináviában viszont – mondhatnánk – egyenesen a gazdasági-társadalmi fölemelkedéssel párhuzamosan ment végbe az államegyház lebontása, a szociális figyelem és felelősség beemelése a politika előterébe. (A háború után majd Tage Erlander hét parlamenti cikluson átívelő miniszterelnöksége már biztos alapokon építette föl a svéd jóléti államot. Lewi Pethrus idézett szavai 1974-ben hangzanak el azzal a jogos büszkeséggel, hogy pártoktól független szociális tevékenységével részese volt ennek a világraszóló eredménynek.)

Én egy parányi Vas megyei faluban, a Katolikus Elemi Népiskolában kezdtem meg tanulmányaimat 1946 őszén. Bennünket, evangélikus gyerekeket az öspörös úr kiküldött a katolikusoknak tartott hittanóráiról (ez volt az ő szekularizációja), mi a szomszéd falu egyik tehetősebb családjánál találkozhattunk vallásunk alapismereivel – félúton a templomunktól; a tisztelendő úr félutat magára vállalt fáradalminkból. Persze, a nagy ünnepeken nekivágtunk a teljes útnak. Ugyanakkor többségünk többször is megfordult a közeli katolikus templomban; engem elbűvölt a szigorú öspörös úr minden bizonnyal fogyatékos latinja, miképpen a templomfalán olvasható latin főliratok. Nagymamám – katolikus létére – nem szívesen jelent meg a templomban, érezte a pap neheztelését, hogy gyerekeit férje vallására kereszteltette. És sértette érzéketlensége szintén a szociális kérdések iránt; hadiözvegy nagymamának öt gyerekről kellett gondoskodnia.

Eszendő múltán a fővárosba kerültem nagynénémékhez. Budapesten még rendszeres hitoktatás volt, ámbár egy másik közelebbi iskolában, és két új vallásos közösségi formával ismerkedhettem meg: a vasárnapi iskolával, illetőleg a szeretetvendégséggel. Magamfajta felszeg, társaságoktól vonakodó falusi bunkónak ezek Isten csodáinak tetszettek; lenyűgözött a fesztelen, baráti hangnem, amit a két „kistiszi” a vasárnapi iskolában kialakított (a közvetlenség, a tegeződés, a lányok iránti figyelem), a hirtelen

megismert új játékok, a vallási ismeretek szolid és hiteles átadása, a pózmentes őszinteség. A szeretetvendégségbe viszont családilag mentünk, „fölnöttesebb”, noha nem idegenebb légkört tapasztaltam. Kimondva-kimondatlan mindkettő háttérében ismételtén fölbukkantak a háború nyomorúságának, a megváltatlan magyar társadalom szociális következményei (*ezernyfajta népbetegség* – kezdené a fölsorolást a költő), ugyanakkor a mind gyakrabban, erőteljesebben hangsúlyozott segítőkészség, szolidaritás – akár a nyomorúság filléréivel. (Milyen meglepő volt számomra, ha fölbukkant lenn a ház udvarán egy rokkant „énekes”, mi pedig a gangról papírba csomagolt aprópénzt dobtunk le neki.) Akkorra azonban egyre hangosabbá váltak az új igék, amelyek – csak most tudom ilyen rövidre zárni – az osztályharc sikeres megvívásához, a kommunisták elszántságához kötötték az egész nép fölemelkedését, és rendre megbélyegezték az elnyomókat. Elnyomóként – ez is új fogalom nekem – a klerikális reakciót. Ennek hamarosan jelen lehettem egyik legmeghökkenőbb akciójánál: a már lefogására váró hercegprímás a Golgota téren búcsúzott híveitől, miközben hangoskodó SZIT-csoportok *kötelet* követeltek számára. De a mi egyházunk is hamarosan elveszítette püspökét, és Tildy szintén kikerült a köztársasági elnöki székből. A vasárnapi iskola pedig folytatódott a Lutheránia új központjában, a szeretetvendégség meg egy pincéből kialakított templomban. A hittanra jelentkezés viszont mind körülményesebb, mind kockázatosabb jelleget öltött, szép lassan az iskola sem vállalta.

Mindezek ellenre – biblikusan szólva – *gyarapodtam testben és lélekben*; testi oldalra könyvelem a pingpongozást (alapjait a vasárnapi iskola adta), a korcsolyázást (ennek tudománya ugyancsak oda köthető, noha nem a kistiszikhez, inkább egy alkalmanként őket helyettesítő kedves lányhoz). Ami a lelket jelentheti, annak emelését a Biblia iránti lankadatlan érdeklődés jelentette, noha – be kell látnom – részint a szépségformálódása csakúgy. Annyit minden esetre hamar át kellett látnom, hogy a mind erőszakosabban tolakodó új eszmék valami eredendő gonosszal fertőzöttek, mindent a *másból* finanszíroznának. Akár azzal a trükkel, hogy nem a másét veszik el, hanem a másét viszik el a tulajdonából. Ahogyan – teszem azt Lajos bácsiékat családostul kitelepítették valahová a Hortobágyra. Mivelhogy osztályellenségek. No, ezt én egyszerűen nem vettem észre rajtuk, majd amikor Sztalin halála után visszatérhettek nyomorúságos gönceikben, megalázottan és megszorítottan, még annyira sem.

És nemigen láttam mást szokásaiban, moráljában alaposan fölforgatott falumban sem: a nyomorúság látványosan jelen volt, azaz elment jószerivel minden a leadásba, a beszolgáltatásba (hálánk jeléül a munkásosztálynak, amely kemény termelő munkával dolgozik boldog jövőnkön, ám egyetlen huzalszóggal sem viszonzta a hálát a „vas és acél országában”), a morálnak pedig a bevett rendjét zilálta meg a ki tudja honnét betelepített lumpensereg – alkoholizmusával, szexuális gátlástalanságával, otromba „istentelenségével”. Azonban a szolidaritás, a segítőkészség reflexe benne maradt a falusi ember viselkedésében, nem tagadta meg jóindulatát a „gyüttmentektől” sem, látva keserves sorsukat, az egymás támogatásából megmaradt a közös sors fölérzése. Szombat délután pedig változatlan szorgalommal söpörték föl az utcát, hogy vasárnapra tiszta legyen. A kőfeszület előtt még mindig megbillent a kalap a nehéz fejeken, keresztvetésre lendültek az asszonykezek, a kislányok friss virágot dugdostak a feszület réseibe. A tanítóúr kényszeredetten betanította az összevont négy osztálynak, hogy *Rákosi elvtárs, népünk ma erős vár*, az evangélikusok ugyan nem értették, hogyan kerültek Luther szavai az új nótába. A kulákokat ellenben ren-

dületlenül zaklatták mind a hivataltól, mind pedig a javaikra ácsingózó *új undokak*, öntudatosuló, hirtelen proletártudatú cselédek. Vasárnap délután batyúikkal vonatra szálltak az ingázók (a nagy *vívmányok* fölépítésére „átnevelt” paraszti munkaerő), hogy egy hétre megváljanak családjuktól, falujuktól, természetes környezetüktől – a sivár munkásszállások felé. Egy csomagban kapták ugyanis a test és a lélek csüggesztő sivárságát.

A kulákoktól elrabolt földeken kényszeredetten idegen növénykultúrákkal kísérleteztek: gyapot, kokszagiz, koriander lengedezett; az ugyancsak elcsaklizott kastély parkettáján nedves saláta- vagy uborkamag várta a penészt, jobb esetben száradásra szétöntött búza az egereket, hogy mindenki számára nyilvánvaló legyen: az új érték – a romlás! Az agyonajnározott szovjet minta szerint. Idézet következik: *mer a Na'sztalin Mokszvábu figyelj boldogulásunkat*. (A Na'Sztalinnak mifelénk rossz hírért költötték: egy 1918-as naptárból azt olvasták, hogy postarabló volt; és ezt elstuttogták *Kelettől Nyugatig*...) Az árurejtegetők ellenben nem teljesítették beadási kötelezettségüket, akadt, aki leeresztette a kútjába a sertézsírt miután kisütötte, nehogy a kutakodók megtalálják. Mert bizony az *ellenség* sem aludt.

Furcsa módon elkallódhattak valahol a beszolgáltatás eredményei, ugyanis a városban nem csökkent az áruhiány. A jegyrendszer sem tette biztonságosabbá, gyakran hiába lobogtak a jegyek, nem akadt rájuk fedezet. A boldog élet – úgy tetszett – időben összecsúszik a vallás által biztosított öröklét végtelenségével, noha finoman szólva is ködbe burkolózott a kezdete. Az a magabiztosság, amivel a svéd pünkösdisták (Lewi Pethrus kreatúrái és hívei) Krisztus második (végleges?) eljövételét remélték, ebben a derék magyar „szocialista” környezetben valami bizonytalan kommunizmussá foszladozott, aminek visszasságait jó előre érzékeltette a konkrét hazai valóság (hogy az igazi szovjet valóságról ezúttal ne essék szó) – a terror keltette rettegéssel. A proletárdiktatúra mindennapi aljasságai nem pusztán karikírozták a fényes szocialista jövőt, de erősítették a létbizonytalanságot, a szabadság száműzetését a lelkekből, a fortélyos félelmet, a hatalom gátlástalanságát. Svédország a gazdasági fölemelkedéssel a 20. század elején igyekezett érvényt szerezni a társadalmi fölemelkedésnek, rendíthetetlen alapokat rakott le a demokratikus berendezkedéshez. Ez a berendezkedés pedig nemcsak akkumulálni, de használni is tudta az újra-ébredők vallási mozgalmát, amelyben tagadhatatlan szociális elvek működtek. Ahogy Lewi említi visszaemlékezésében.

Nálunk igazán csak a 30-as évek népi mozgalmában jelentkeztek hasonló eszmék. A „dicsőséges” tanácsköztársaság a vörös terrorral próbálta megoldani az ország szociális problémáit, az *aberrált gyilkosok* (már Jászi Oszkár így minősítette Szamuelyt és bandáját), úgy tetszik, egyáltalán az egész parasztságtól kívántak megszabadulni – akár fizikai megsemmisítésével. És, persze, raboltak, ahol érték, hajtogatva fölsőbbrendűségüket (amúgy szovjet mintára). Károlyi szociális érzékenysége addig terjedt, hogy fölossza réges-rég agyonterhelt, elzálogosított birtokait. Csoda-e hát, hogy a „forradalmi kísérlet” mindössze az esztelen rémuralmat, a gyászt és újabb nyomorúságot véste bele a nép emlékezetébe. A népi írók mozgalma – noha korántsem jelentett egységes szellemiséget – a szegénység fölszámolását, a tulajdonviszonyok racionalizálását fontos üzenetnek tartotta, és – kivált az ország kultusz-kormányzata (első sorban Klebelsberg) legalább olyan fontosnak ítélte a kulturális fölemelkedést (írástudatlanság fölszámolása, széles körű hozzáférés a művelődés forrásaihoz, a tudomány becsülete,

az oktatás demokratizálása stb.), mint a gazdaság rendbehozatalát. Egy olyan országban, ahol a háború és a kommunista kísérlet után az országvesztés tragédiája gyötörte meg a lelkeket. A töviskoszorú Krisztus fejről – aligha csupán jelképesen – átkerült az ország megnyomorított testére. Ezt tekintette szerves előképének Rákosi moszkovita adminisztrációja, amit a levett fölkelés (1956) után Kádár újabb árulással/megtorlással ismét 1919 eszmeiségére revizionált. Elemi szociális gesztusokkal, soha be nem váltott ígéretekkel magához édesgette megnyomorgatott áldozatait, gyarmati internacionalizmussal gyomlálta ki belőlük a nemzettudatot, operett-papedlikkel a szabadságvágyat, mély megvetést imitáltatott velük az elzárt nyugati kultúra iránt, rózsaszínűre hazudta az egész mennyboltot pufajkás-munkásörös rendje fölött, a meg-alázott-meggyalázott nép pedig elfogadta a pribékjei által sugalmazott jó király-képet (*addig jó nekünk, amíg János bácsi velünk van*), az atya-propagandát.

Mennyei atya helyett egy felénk kacsintgató, vállalt-rándítgató valóságosnak tetsző csodalényt. Valójában természetesen közönséges tömeggyilkos, gátlástalan hazaáruló, szolgalelkű féreg. A szellem magasztossága sosem kísértette meg, mélyen megvetette a szabadon gondolkodó embereket (az értelmiséget kiváltképpen), akik vonakodtak ócska kliséit elfogadni. Itt nem egy Tage Erlandert választottak meg demokratikusan hétszer miniszterelnököknek, itt egy szovjet-gubernátor telepedett pártja önkényével nemzete nyakára – mintegy négy évtizedig. Itt a hatalmaskodók a maguk közötti vitákat is pusztán gyilkolással voltak képesek megoldani.

Másokkal együtt állítom, a kommunizmus kimúlása után nem végeztük el az igazi gyászunkat, ekként a megtisztuláson ragyák jelennek meg időnként. Az őszinteség vergődik alattuk. Nem pusztán a bűnösöké, de a bűnök elviselőié csakúgy. Annak idején (30-as évek) a népi mozgalom jóakarata belefűlt a szélsőjobb kritikátlan radikalizmusába, ostobán nacionalista fennhéjzásába, majd a háborús propagandába, illetőleg a csatazajba. A kommunisták pedig irtóztak tőle, mint ördög a tömjénfűsttől. Hogy is férhetett volna meg Németh László „kiválók iskolája” az *egydimenziós* népi-demokráciával? Nem beszélve a *minőség forradalmáról*. Vagy akár Erdély jogai iránt érdeklődni a hitvány suszterlegénynél? Számonkérni Masaryk és Benes magyarygűllő nacionalizmusát? Merthogy azok a népi írók ilyesfélétet is forgattak „zavaros” (értsd: nem Marxon, Leninen edzett) fejükben. Holott – elnézést a direktség miatt – csak Lewihez méltó önelemzőkre gondolnék – nem a pünkösdi lángnyelvekkel. Eszem ágában sincs semelyik országtól elirigyelni vallási szektáit (nekem – személy szerint – a Hit-gyülekezet is sok; de legyen az én bajom!), azonban igenis érzékeny vagyok a *testvériség* eszményére; nélküle aligha realitás a szabadság és az egyenlőség ideája. Szabó Dezső (a népi mozgalom legmarkánsabb arca) ezt a diszkrepanciát észlelte a „keresztény kurzusban”, és róttá föl a kurzusos Magyarország fájdalmas bűnét.

Lewi gondolatai között ott nyugtalankodik a mozgalmat veszélyeztető jelenségek sora. Nevezetesen, hogy a mozgalom hatalmi struktúrává sűrűsödik, átláthatatlanná, bejárhatatlanná válik. Kizárólag önmagáért létezik, magamagát növeszti. Ellenőrizhetetlen, mivel nem lehet hozzáférközni, ráadásul makacsul ki is tér minden kritikai szembenézés elől, mivel fölkent hatalom. (Igaz ugyan, hogy önmaga kente föl önmagát. No, de a kenet szentsége...!) A rutinos önmagasztalásnak mindenképpen jót tesz a józan szekularizáció. Szabó Dezső markáns főlszólamlásából, fulmináns elemzéseiből nekem kicsönögnek a kritika igényes tónusai. Efféle hang mindenképpen hiányzott a kommunizmus bukása körül/után; a gyász mismásolásra sikerült.

Nyögjük.

Terheli közéletünk, társadalmi morálunk tisztaságát.

Legfőbb gátja egy következetes, minden vonatkozásában korszerű nemzettudat kialakulásának, normatívái kialakításának. Kölcsönös tiszteleten alapuló közösségi lét ápolásának. Az őszinte és közös gyász rengeteget segített volna rajtunk. Elszalasztottuk, holott időről időre szembe találjuk magunkat élénk maradékaival.

Noha egyértelműen hiszek (hogyan tehetnék mást, benne nőttem föl) a judaistakeresztény kultúrában, azt nem hiszem, hogy merőben csak keresztény morál létezik. Egyenesen azt gondolom, nincsenek igazságmonopóliumok. Az ember erkölcsi világa alapjaiban jóval régebbi akár az Ó-Szövetség tanításainál, és a hagyomány, a szent könyvek mindig és mindenütt őrizték/őrzik azokat. Fölöttébb okosan tesszük, ha nem homályosítjuk el tisztánlátásunkat semmiféle kultúrfőlényvel (*jézusi ideológiagyártással* – mondaná Enquist), ellenben joggal (és hűséggel) ragaszkodunk saját kultúránkhoz, aminek alkalmasint része, nem föltétlenül hierarchizálója a keresztény vallásosság – egyebek mellett. A *kultúrradikalizmus terrorját* sem jobbról, sem balról nem igazolja más, csupán túlhatalmi törekvések. Hogy előretör a világban egy másik vallás (és hogy működik a *vallásipar*), egy másik kultúra, nem ismeretlen az emberiség történetében. Gondoljunk a „harcos” kereszténység kegyetlen egyeduralmi törekvésére, krisztianizálás ürügyén pedig a hódított népek gátlástalan kirablására. A „keresztény” gyarmatosításra; de a fehér Amerika sem kért bocsánatot sem az őslakosság leigázása, lényegébe kiirtása miatt, sem a rabszolgaságba kényszerített, erőszakkal behurcolt feketéktől. A futballmeccsek látványos térdeltetése üres és ócska póz, mindössze a bűnök elkenését célozza. A kolonializmus bukását szintén nem követte gyászmunka (talán amiatt, mivel – újabb és újabb formákban rendre föléled). A pünkösdisták nyelveken szólása – úgy tetszik – többnyire afféle pidzsin-anglis lett; a gyarmatosítás emléke. A szovjet imperializmusnak ilyen emlékei szerencsénkre nemigen maradtak.

Nálunk a 20. század első évtizedei nem valami átütő pietista szellemiségben forogtak; mondtam: lángnyelvek helyett a világegés, a kommunista tűz üszkei füstölögték fenyegető borút egünkre. Csaknem teljességgel ki is füstöltek bennünket ebből a hazából. A kalandos csonkító ötleteken túl – vérvalóságként a háborút kirobbantó Ausztria is harapott a kivéreztetésre ítélt testből. Ezt „békeszerződésként” nyomták le a torkunkon. Az igazság birtokosai, gáncsnélküli lovagjai. Valójában az imperialista világalom mindenkori érdekei szerint; ők bizony eljöttek ítélni élőket és holtakat, még csak nem is szégyellték megváltónak fölmutatni magukat.

Meglehet, megkésve – megjelenése után húsz évvel – olvastam Enquist regényét, semmi esetre sem érzem idejétmúltnak. Alighanem igaza van a svéd írónak: az *európai gondolkodásban kevés a letisztult dolog*. A miénkben csakúgy. A *gondolkodás higiénijára* utalva. Nekünk a vesztett illúzióink is súlyosabbak, azt hiszem, mint a skandináv népeké. Súlyosabbak, fájdalmasabbak, egzisztenciálisabbak. Errefelé inkább elkelne továbbra egy Szabó Dezső karakterű író – legalább a *Föltámadás Makusckán* vitriolos indulatával. Ugyanakkor az elemzés tárgyyszerűségét meghagyva másoknak, akik higgadságukkal alapoznak az előttük járó *nemes* ingerültségére. Annyi azonban bizonyos, időről időre hasznos szembesülnünk elképzeléseinkkel, útunkkal, eredményeinkkel, és – természetesen – tévedéseinkkel, hibáinkkal; az őszinteségnek, a magatartás szabad szilárdságának bele kell férnie kultúránkba...